

- går, at »Embedet som Kgl. Læge paa St. Jan er vacant til Besættelse fra 1ste Juni d. A. at regne.« I forlængelse heraf bringes forskellige informationer om de økonomiske vilkår og andre forhold, der er forbundet med stillingen.
16. Jf. Kristian Carøe, *Den danske Lægestand 1479-1900*, København 1909, bd. IV: *Læger 1838-1900*, s. 67.
 17. P.C. Kierkegaards dagbog for 1850-1883, NKS 3013, 4°, II, s. 72. Henrik Lund blev gift den 20. maj 1865 i Lyngby med Marie Mürer, jf. Kristian Carøe, op. cit., s. 68.
 18. Barfod, der tillige fungerede som amanuensis for biskoppen, afsluttede sin fortegnelse over papirerne den 3. nov. 1865, og først den 13. dec. 1869 udgiver han det første bind *Af Søren Kierkegaards Efterladte Papirer*, sml. ovenfor note 3.
 19. Gengivet hos Carl Weltzer, *Peter og Søren Kierkegaard*, s. 312-317. Om de to anførte breve se desuden N.J. Cappelørn m.fl., *Skriftbilleder*, s. 37-42, hvor indholdet refereres.
 20. Koncept af brevet findes i lægget med 'Varia' i NKS 3013, 4°, II.
 21. Der står Regina på hendes gravsten, ligeledes fx i folketællingslisterne for 1840, 1845 og 1850, der nu befinder sig på Rigsarkivet. Se i øvrigt om vidnesbyrdene i kontraminiesterialbøger og kirkebog i Børge Hjerl-Hansen, op. cit., s. 86; sml. s. 76, sp. 2.

Finn Gredal Jensen

Niels Lyhnes vanskelige død

J.P. Jacobsen var det første og største nye forfatternavn, Georg Brandes kunne mønstre til sit Moderne Gjennembrud. Alligevel var han og broderen Edvard langt fra tilfreds med Jacobsens indsatser i de to romaner, han nåede at skrive. Ingen af dem behandlede nutidsproblemer. *Marie Grubbe* (1876) var en regulær historisk roman fra baroktiden, som kun indirekte satte 1870'ernes ægteskabsinstitution under debat. *Niels Lyhne* (1880) skulle ikke blot være en typeskildring af »en Ungdoms Historie«, men også »en Roman om dem før os«¹ – handlingen er henlagt fra sidst i 1820'erne til Niels' død i foråret 1864, men de ydre tidsmærker, der indbyggedes i den psykologiske handling, er temmelig vage og oftest alment udtrykte. Den interne brevveksling mellem de to brødre Brandes, hver broders korrespondance med Jacobsen (hvor Georg skriver »De«, men Edvard »Du«) og endelig begges breve fra og til samtidige nordiske og danske digtere viser på en fængslende og skræmmende måde tre niveauer af drøfte sagerne på. Georg Brandes fandt, at det religiøse spillede for kraftigt og for positivt ind i begge bøger, og hævdede i *Det moderne Gjennembruds Mænd* (1883), hvor han sammenskrev sine anmeldelser fra udgivelsesårene til et portræt af prosakunstneren Jacobsen, at bøgernes hovedfortjeneste lå i den stilistisk-sproglige fornyelse, de repræsenterede. Brandes ser dog i Jacobsens stil faremomenter i det arkaise-

rende og det manierede. Indholdsmæssigt kritiserede han *Marie Grubbe* for ikke at hænge sammen kompositorisk undtagen i kraft af titelpersonen, og Niels Lyhne fandt han svag som karakter og rent ud sagt kedsommelig, en mat gentagelse af Hans Egede Schacks fantaster. Han beklager også, at Jacobsen gør for meget ud af det med Gud, når han lader sine figurer ikke alene søge hjælp hos Gud, men også i hvert fald midlertidigt finde den – vantroen fremstilles således som en utrøstelig tilstand; Brandes kunne i *Niels Lyhne* have ønsket en anderledes vægtig placering af den realistiske ateist, dr. Hjerrild, end Jacobsen har tildelt ham i de to scener, hvor han optræder som bifigur.²

Det undgik ikke digterens opmærksomhed, at de kritiske brødre hverken ærligt syntes om *Niels Lyhne* eller tillagde den videre værdi, altså i det væsentlige var skuffede.³ Og han forstod utvivlsomt antydningen, der lå i, at Edvard skjulte sin inderste mening ved at slå over i fransk: »maaske Enkeltheder hist og her qui font longeur«, mens Georg garderede sig ved indledende at titulere ham på italiensk: »Kjære Maestro!«.⁴ På tomandshånd med sine mere trofaste tilhængere udtrykte Georg sig udiplomatisk barsk: Niels Lyhne er en »løierlig, uvirkelig Bog. Helt indvendig. En underlig Anachronisme«, indrømmet »en Fandens dygtig Bog, men saa forbandet underjordisk«, dertil også »en syg Mands Værk« og »saa frygtelig ufrisk«.⁵ Mere tolerante og forstående anmeldelser høstede Jacobsen fra folk uden for Det Moderne Gjennembruds kreds.⁶

Sidste side af kapitel XIV – romanens sidste – omhandler Niels Lyhnes død som krigsfrivillig i marts 1864 på et lazaret. Han er skudt i højre lunge, og der går betændelse i såret, dødslejet er i tiltagende grad smertefuldt, men alligevel falder han ikke for fristelsen til at klage og bede til Gud. Det blev af Brandes-kredsen tolket som Jacobsens endelige tilslutning til en moderne livsholdning: »mandig og fast i sin Tro [dvs. ateismen] gaar han ind i det store Intet. Niels Lyhnes *vanskelige Død* er Jacobsens Løfte om ikke at svige i den sidste Strid, ikke at bøje sig selv for den isnende Rædsel« – en holdning, som yderligere kunne bekræftes af vidnesbyrd fra Jacobsens egen sidste levetid i marts-april 1885.⁷ Polemik imod H.C. Andersens tilbageomvendte og dermed dårlige fritænker, Niels Bryde, i romanen *At være eller ikke være* fra 1857, kan have været et litterært udgangspunkt; Edvard Brandes oplyser, at netop slutsætningen om Lyhnes vanskelige død er skrevet meget tidligt i romanens tilblivelseshistorie.⁸ I Jacobsen-forskningen og de deraf afledte litteraturhistoriske fremstillinger er digterens sidste ord om Niels derfor bredt blevet forstået som en sejr for det Nye – ganske vist beskednen grundet traditionens og efterromantikens styrke – men trods alt en sejr, hvad også dr. Hjerrilds kommentar antyder.⁹

Ordvalget i slutpassagerne fortjener imidlertid ekstra opmærksomhed. Det er bekendt nok, hvor nøjagtigt Jacobsen arbejdede med sine sætninger. I 1974 understregede Leif Nedergaard, at udtrykket om at »dø staaende« var hentet fra Suetonius' beskrivelse af kejser Vespasians død, og at Niels' fableri om sin rustning er en Don Quijote-henvisning – begge udtryk karakteriserer en uhelbredt fantast.¹⁰ Nedergaard sandsynliggør, at citatet fra Suetonius¹¹ er overtaget fra J.J. Rousseaus kærlighedsroman *La nouvelle Héloïse*, 1761 (ældre dansk oversættelse 1800 ved J.J. Garnæs). Rousseau kommenterer sin egen brevroman, som om der var tale om autentiske breve, og skriver i en note i anledning af Vespasians død, at man ikke bør spille komedie i sin død (»jouer la comédie à sa mort«);

konteksten angives hos Nedergaard: den døende Julie kritiserer Vespasians usle forfængelighed og fastslår, at hvis hun som pligtro husmoder er sengeliggende, må det være, fordi hun skal dø. Nedergaard konkluderer, at man af Jacobsens slutord må forstå, »at Niels Lyhne er teatralsk til det sidste (...) at Niels Lyhne, selv om han fastholder sin ateisme, lige til det sidste ikke er virkelighedsbestemt, men dør som fantast.« Nedergaard anfører dog ikke, at Vespasian dør af en mindre nobel lidelse end Niels' skudsår, nemlig under et voldsomt anfald af diarré.¹²

Passer den berømte slutsætning nu til Nedergaards læsning? Udtrykket »døde Døden«¹³ er tidligere på dansk anvendt af Søren Kierkegaard i *Sygdommen til Døden*, 1849, om end Jacobsen ikke helt har overtaget filosofiens betydning af det.¹⁴ Udsagnet er hos Jacobsen snarere en konstatering af faktum end en stillingtagen fra fortællerens side. Adjektivet »vanskelige« om Lyhnes definitive exit er imidlertid bemærkelsesværdigt i en anden henseende. Hele romanen er en »de moderne Menneskers Dødebog« (Edvard Brandes).¹⁵ Men de mest udpenslede døds-skildringer før Lyhnes dødsleje er snarere idylliserende lyriske i Jacobsens mest udsøgte stilistiske instrumentering end krast realistiske (»vanskelige«). Det gælder Edele i kapitel III, Lyhnes moder i kapitel VIII og Gerda i kapitel XIII; heroverfor nævnes faderens død summarisk på en halv linje i kapitel VIII, og Eriks bratte død ved en løbskkørsel meddeles i tre linjer i kapitel XI. Kun Niels' og Gerdas søn dør i kapitel XIII smertefuldt og besværligt efter en lang nats gentagne krampeanfald. Læseren får ikke i bogen et samlet, endsige overvældende indtryk af dødsprocessen som noget, der pr. definition er vanskeligt. I den store danske ordbog angives der med citering af Jacobsens udtryk om Niels Lyhnes død, at *vanskelig* her eksemplificerer brug af ordet i den mest almene betydning.¹⁶

Der er dog en anden mulighed, hvorved Nedergaards overvejelser over intertekstualitet i slutningen kan udbygges. I Suetonius' værk om de romerske kejserer berettes om Neros sidste dage, at han skjulte sig i en park, da han, sviget af alle sine hære, var flygtet fra et oprør. Her opfordrede han forgæves sine ledsagende officerer og underofficerer til at hjælpe sig på videre flugt for at undgå enten forsmædelig og pinefuld likvidering eller det selvmord, han savnede mod til at realisere. Suetonius refererer, at en af Neros soldater irriteret udbrød: »Er det da i den grad svært at dø?«, på latin »Usque adeone mori miserum est«¹⁷ – hvortil det rette svar for en helt skal være: nej, det er det ikke. Ligheden mellem Nero og Niels Lyhne er ikke iøjnefaldende, men Suetonius opsummerer, at Nero foragtede al gudsdyrkelse, altså var en ateist i sin egen tid, men også den holdning slap op, og da kneb det med at iscenesætte en værdig død. Men der er en dimension mere i udsagnet, fordi det hos officeren er et litterært citat af Vergils *Æneide* (XII, 646).¹⁸ Det siges af en af de indfødte konger i Latium, den modige Turnus, før han indleder den tvekamp med Æneas, hvori han bliver fældet – ikke fordi han kæmper slet, men fordi guderne er imod ham og for grundlæggelsen af romerriket. Hvor Vergil digter en heroisk replik tillagt en konge, der accepterer sin skæbne, flytter Suetonius den til en anonym biperson, der bebrejder en afsat kejser hans manglende realitetssans.

Efter sit instinktive frafald i bønnen ved sønnens dødsseng føler Niels Lyhne i begyndelsen af kapitel XIV, at hans livs handling er spillet til ende, og at hvad der heftes bagpå til femte akt, kan være ligegyldigt både i dyb og i overfladisk for-

stand – det er blot »interesseløse Scener«. Skuespilmetaforen antyder måske fra Jacobsens side det kunstige i Niels' selvforståelse. De daglige små problemer som frivillig frontsoldat i 1864-krigen gør i dette perspektiv Niels »næsten munter«, og hans sorgnedbrudte helbred bedres paradoksalt nok til fortræffelighed. Hvis udtrykket »den vanskelige Død« er rigtigt hørt som en Vergil-reminiscens filteret ironisk gennem Suetonius, er det en yderligere spids fortællerkommentar til den døende Niels' selvscenesættelse – og dermed til overgangsgenerationens besvær med efter en opvækst i kristendom at leve og dø efter livets egne love.

En litteraturhistorisk pointe, som definitivt ikke har været J.P. Jacobsen bekendt, kan føjes til. Med proveniens anført står præcist det samme Vergil-vers nemlig som motto for første del – »Første Udsigt« – af et filosofisk læredigt i aleksandrinere, skrevet i 1779 af den privatlærde filosof og historiker Tyge Rothe. Her behandles blandt andet på et par sider det 18. århundredes typiske ateist og dennes møde med døden. Ikke at tro fast på et liv efter døden er for den kristelige moralist Rothe »at doble selv vor Skrek for visse Tab«. Den, der arbejder sig træt rent fysisk i livet, kan hilse døden som en befrielse til »Roe fra tunge Arbeids Slid« – »Froe gikst du bort«, mener Rothe om en sådan træl, altså en ikke-vanskelig død. Den, der har klaret sig behageligt gennem verden, har tilfredsstillet sine lyster og ønsker og dør bort fra »Livets Hæld« og fra sin samling »af Vids, af Konstens Frugter«, men uden tro på Gud og det evige liv, vil derimod frygte døden. Digteren konstaterer undrende: »Hvor da det nydte Vel ham meerer Skrek og Qval!«. Også udtrykket »dø døden« findes hos den bibelstærke Rothe i endnu et udråb uden medynk med den døende sybarit: man kan ikke misunde ham »Den Død, han døer, om ei han øyner Liv bag Graven!«¹⁹ I tider, da latinske klassikere indgik i den almindelige dannelse, har dette Vergil-citat åbenbart kunnet tjene til at afsløre, hvorledes en overfladisk livsanskuelse førte til en fortvivlet død.

Noter

1. Jacobsen i breve til Edvard Brandes henholdsvis 16. januar 1878 og 17. december 1880, to dage efter udgivelsen af *Niels Lyhne*, jf. Morten Borup (udg.): *Georg og Edv. Brandes. Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd*, II, 1940, s. 362-365.
2. Georg til Edvard 18. december 1880, sammesteds, s. 81-82.
3. Jacobsen til Edvard 16. februar 1881, sammesteds, s. 374.
4. Edvard til Jacobsen 18. december 1880, sammesteds, s. 363; Georg til Jacobsen 25. december 1880, sammesteds III, 1940, s. 154.
5. Georg til Edvard 18. december 1880, sammesteds, II, s. 81-82; Georg til Sophus Schandorph 17. marts 1881, sammesteds III, s. 198; Georg til Alexander Kielland 14. juni 1881, sammesteds IV.2, 1939, s. 318.
6. Se især H.S. Vodskov i *Illustreret Tidende*, nr. XXII, 1880, optr. i sammes *Spredte Studier*, 1884, s. 195-204, og Jakob Knudsen: »Vore moderne forfatteres forhold til det overnaturlige«, i: *Historisk månedsskrift for folkelig og kirkelig oplysning*, II, 1884, spec. s. 310-313.

7. Jf. fx Edvard Brandes (udg.): *Breve fra J.P. Jacobsen med et Forord*, 1899, cit. fra optr. som Trane-klassiker 1968, s. 44, jf. s. 46-48.
8. Sammesteds, s. 39; Niels Bryde er ikke tilfældigt navnet på hovedpersonen i Jacobsens novelle »Et Skud i Taagen«, trykt i *Det nittende Aarhundrede*, Januar-Februar-heftet 1875.
9. Således fx Brita Tigerschiöld: *J.P. Jacobsen och hans roman Niels Lyhne*, 1945, s. 216-217, Jørn Vosmar: *J.P. Jacobsens digtning*, 1984, s. 270, Hakon Stangerup i: [Politikens] *Dansk litteraturhistorie*. 3. *Fra Georg Brandes til Johannes V. Jensen*, 1966, s. 90, Torben Kragh Grodal i: [Gyldendals] *Dansk litteraturhistorie*. 6. *Dannelse, folkelighed, individualisme 1848-1901*, 1985, s. 297. – Dr. Hjerrild mumler: »Dersom jeg var Gud« og fortsætter så i sine tanker: »ville jeg da langt heller gjøre den salig, der ikke omvender sig paa det Sidste«.
10. Leif Nedergaard: »Omkring Niels Lyhne og udtrykket 'at dø stående'«, i: *Danske Studier* 1974, 1974, s. 152-156.
På s. 153 minder Nedergaard om, at Lyhne i kap. XI medio med Jacobsens egne ord optræder som en halvkomisk »Venskabets vandrende Ridder« på en Rosinante.
11. Suetonius-citatet er opklaret af Morten Borup i J.P. Jacobsens *Samlede Værker*, II, 1926, s. 326; det står i kap. XXIV af biografien over Nero i *De vitis caesarum*.
12. Suetonius sammesteds: »alvo repente usque ad defectionem soluta«.
13. Grammatisk består udtrykket i et ellers intransitivt verbum tilknyttet et etymologisk beslægtet (»indre«) objekt, jf. Paul Diderichsen: *Elementær Dansk Grammatik*, 2. delvis omarbejdede Udgave, 1957, s. 60; stilistisk er det et polyptoton eller en etymologisk figur, antagelig hidrørende fra hebraisk og ældre danske bibeloversættelser, jf. Ulla Albeck: *Dansk Stilistik*, 1953, s. 43 og 136. Udtrykket er således hjemlet på dansk betydeligt før Kierkegaard.
14. Søren Kierkegaard: *Sygdommen til Døden. En christelig psykologisk Udvikling til Opbygning og Opvækkelse. Af Anti-Climacus*, 1849, *Samlede Værker*, XI, 1929, s. 148: »at døe betyder at det er forbi, men at døe Døden betyder at opleve det at døe«, jf. Jørn Vosmar: *J.P. Jacobsens digtning*, 1984, s. 334.
15. Edvard Brandes (udg.): *Breve fra J.P. Jacobsen med et Forord*, 1899, optr. som Trane-klassiker 1968, s. 43.
16. *Ordbog over det danske sprog*, XXVI, 1952, sp. 537 (punkt 1.1), redigeret af Johs. Brøndum-Nielsen.
17. Sueton: *Romerske kejsere*, II, oversat af A.B. Drachmann (1911-1916, 1963-1964), citeret her fra optryk i 1989, med forord af Leo Hjortsø, s. 72.
18. Danske *Æneide*-oversættelser gengiver Vergils vers således: »Er det saa rædsom en Skjæbne at døe?« (Simon Meisling, 1826), »Er det mon saadan en Ynk at dø?« (Johs. Loft, 1941, optr. 1964) og »Er da døden så svær?« (Otto Steen Due, 1996).
19. Tyge Rothe: *Udsigter over Menneskets Bestemmelse*, 1779-1781, s. 23-24.